

ПОХОВАЛЬНІ ПАМ'ЯТКИ ТА ОБРЯД ПОХОВАННЯ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН ТИСО-ДУНАЙСЬКОГО БАСЕЙНУ

Павло ПЕНЯК

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Університетська, 21, 88000, м. Ужгород, Україна,
e-mail: penyakps@gmail.com*

Висвітлено питання поховальних пам'яток й обряду поховання давніх слов'ян Тисо-Дунайського басейну. Це був цілий комплекс дій, пов'язаних із вшануванням предків і піклуванням про них у загробному житті. Він охоплював традиційні дії від біологічної смерті до поховання небіжчика в могилу, а також ритуальні, які згодом проводили в пам'ять померлого.

Як свідчать археологічні джерела, на середину I тис. н. е. у слов'ян сформувався традиційний ритуал із тілопальним способом поховання. Під впливом розселення на Балкани та в Центральну Європу останній зазнав значних змін. Завдяки культурному підґрунтю новозаселених територій і поховальному ритуалу місцевого населення традиційний слов'янський втрачав старі й набував нові деталі, що призвело до заміни тілопального на тілопокладальний спосіб поховання.

У традиційному тілопальному способі поховання виділяються безкурганні (грунтові) і курганні. Перші в Тисо-Дунайському басейні вивчені досить слабо, їх відомо поки найменше. Їхня особливість – залишки кремації у вигляді кальцинованих кісток, що розміщувалися в неглибоких ямках або у глиняних урнах без будь-яких зовнішніх ознак. Залежно від місця розміщення останків від кремації тілопальні безкурганні поховання поділяються на урнові й безурнові (ямкові). Притаманним для перших було розміщення останків від кремації в урнах або їх нижніх частинах – денцях. Інша велика група поховальних пам'яток репрезентована курганами могильниками з тілоспаленням. Залежно від місця і способу розміщення останків від кремації під земляним насипом виділяються такі варіанти: урновий, ямковий, на давньому горизонті, у дерев'яних домовинах.

Більшість нині відомих у Тисо-Дунайському басейні поховальних пам'яток належить тілопокладенню. Залежно від поховальної споруди некрополі з тілопокладальним ритуалом поховання поділяються на курганні і ґрунтові (ямні). Для перших визначальним було розміщення тіла небіжчика у витягнутому положенні на спині під земляним насипом. Друга велика група – ґрунтові, що супроводжувалися похованням тіла померлого в ямах, виритих у землі.

Ключові слова: давні слов'яни, тілопальний ритуал, тілопокладальний ритуал, Тисо-Дунайський басейн.

Як відомо, поховальний обряд – це явище загальне, масове, властиве кожній археологічній культурі, хронологічно краще диференціюється, ніж інші об'єкти вивчення. Для нього притаманні традиційність і консерватизм, що сприяють вивченню формування як конкретних археологічних культур, так і етнічних утворень. Він несе інформацію як про матеріальне, так і про духовне життя стародавнього населення, релігійні вірування. Ритуальні дії, що їх виконували родичі на честь померлого, представляють свого роду норми, прийняті й закріплені в суспільному житті.

Серед слов'янських старожитностей Тисо-Дунайського басейну вагоме місце належить поховальним пам'яткам. Протягом VI–IX ст. поховальний обряд давніх слов'ян у регіоні оформився в цілий комплекс дій, пов'язаних із вшануванням предків і піклуванням про них у загробному житті. Він охоплював традиційний обряд від біологічної смерті до поховання небіжчика в могилу, а також ритуальні дії, що згодом проводили в пам'ять померлого.

Поховальний обряд, який формувався віками, віддзеркалював ті чи ті сторони реального життя, відображаючи наявні норми, прийняті й закріплені тогочасним суспільством. Тому його вивчення має важливе значення для відтворення історії слов'ян Тисо-Дунайського басейну.

Археологічні артефакти свідчать, що на середину I тис. н. е. у слов'ян оформився свій традиційний поховальний ритуал із тілопальним способом поховання. У зв'язку з їх розселенням на Балкани та в Центральну Європу останній зазнав значних змін. Під впливом культурного підґрунтя новозаселених територій, поховального ритуалу місцевого населення традиційний слов'янський втрачав старі й набував нових деталей, що, зрештою, призвело до заміни тілопального на тілопокладальний спосіб поховання.

На жаль, поховальні пам'ятки давніх слов'ян Тисо-Дунайського басейну вивчені неоднаково. Найкраще досліджені в регіоні некрополі в південно-західній Словаччині. Але це аж ніяк не означає, що вони відсутні в Центральній, Східній Словаччині, на Закарпатті, Трансильванії, Задунав'ї. Нині на основі аналізу археологічних джерел можна виділити типи слов'янських некрополів, способи захоронення, охарактеризувати поховальні споруди і їх конструкції, розглянути деталі захоронення.

На запитання: чому слов'яни спалювали мертвих? – у науковій літературі існує багато різних думок. Одні вважають, що кремація відбувалася як суто гігієнічний ритуал, який походить із стародавньої культури предків; другі наголошують на значенні вогню як очисного засобу; треті намагаються пояснити виникнення ритуалу страхом перед померлими. На наш погляд, цю проблему не можна вирішити однозначно. У той час у слов'ян форми релігійних вірувань були досить складними. Вони закріпилися в релігійних поглядах, які диктували здійснення того, а не іншого обряду.

У традиційному тілопальному способі поховання виділяються такі типи: безкурганні (грунтові) і курганні. Безкурганні тілопальні поховання в Тисо-Дунайському басейні вивчені досить слабо, їх відомо поки найменше. Частина вчених схильна їх пов'язувати з появою давніх слов'ян у цьому регіоні. Вони – найдавніші достовірні давньослов'янські поховальні пам'ятки.

Особливістю безкурганних тілопальних поховань було те, що залишки кремації у вигляді кальцинованих кісток розміщувалися в неглибоких ямках або у глиняних урнах без будь-яких зовнішніх ознак на місці поховання. Імовірно, первісні місця поховань позначалися якимись надземними знаками, що зникли з плином часу. Залежно від місця розміщення останків від кремації тілопальні безкурганні поховання поділяють на урнові й безурнові (ямкові). Перші стали відомі у Східній та Центральній Європі [Шмидт, 1963, с. 59; Borkovsky, 1939, s. 97–108]. Для урнових було притаманне розміщення останків від кремації у глиняних урнах або їх нижніх частинах-денцях. Урни з прахом заривали в ямки глибиною від 0,25 до 0,6 м. Це були невеликі за розмірами могильники, які за сучасними даними налічували не більше 20 поховань. Як правило, їх розташовували поблизу поселень, а інколи – поміж житлами (Ужгород).

У поховальному обряді давньослов'янських могильників Словаччини переважали тілоспалення в урнах. До останніх разом із перепаленими людськими кістками інколи вкладали предмети побуту, прикраси, що побували у вогні [Bialekova, 1962, s. 98–141]. Серед ранніх некрополів та окремих поховань здебільша з керамікою празького типу на території Словаччини можна назвати такі: Мостова і Кошути (район Галанта), Пастовце (район Левіце), Потворіце (район Тренчін), Вічапи-Опатовці, Девінска Нова Вес, Ступава [Bialekova, 1962, s. 98–141]. Як правило, могильники з празьким посудом невеликі й розташовані біля поселень.

Під час земляних робіт у Долніх Кршканех (південно-західна Словаччина) випадково виявлено своєрідне “поле поховань”, де на глибині 0,4–0,5 м зафіксовано 60 посудин [Bialekova, 1962, s. 102]. Останні були наповнені перепаленими людськими кістками, що свідчить про їх урнове призначення. На жаль, усі посудини з місця знахідки були вивезені разом із глиною. Як вияснилося, з цієї місцевості походить одна урна празького типу, знайдена в 1908 р. під час спорудження залізниці. Нині вона зберігається в музеї м. Нітри [Bialekova, 1962, s. 103]. Інші поховання – це тілопокладення, їх супроводжували прикраси кестхельського типу (поховальні

пам'ятки V–IX ст. у Задунав'ї від могильника в Кестхей одержали назву кестхейських або кестхейської культури, що виникла на основі місцевого та прийшого слов'янського, аварського, угорського населення). Некрополь, а точніше його найдавніша частина, належав до типу полів поховань із тілопальним ритуалом поховання, залишки від кремації якого розміщали в урнах празького типу.

Подібне поле поховань виявлене в Західній Словаччині у Вічапох-Опатовцях. Тут на площі 30×15 м зафіксовано понад 20 поховань. Вони перебувають у чорному гумусному шарі на глибині від 0,2 до 0,5 м [Budinsky-Krička, 1947, s. 135]. Урни або їх нижні частини були заповнені спаленими людськими кістками. Ліпні посудини, що використовували як урни, належали до празького типу. На могильнику виявлено також і городищинського типу з хвилястим орнаментом. Дослідник могильника В. Будінські-Крічка датував його VII–VIII ст. [Budinsky-Krička, 1947, s. 144].

В Ужгороді було виявлено тілопальний некрополь з урновими похованнями. За даними Ф. Потушняка, вони перебували на глибині 1,5 м від сучасної поверхні. Звісно, така глибина не властива урновим тілопальним похованням. Обстеження місцевості показало, що тут йдеться про ґрунтові наноси р. Уж під час повеней. На місці виявлення урн, як повідомляв учений, були залишки вогнища у вигляді попелу, деревних вугликів, обпаленої глини [Потушняк, 1951, с. 5–6]. У центральній частині вогнища, на думку дослідника, розміщувалася кам'яна вимостка округлої форми діаметром 3 м. Посеред вогнища лежав горщик, наповнений спаленими людськими кістками. На одному з його боків був спеціально пробитий отвір “для прогулянки душі”. На віддалі 50 м від першого розташоване друге поховання [Потушняк, 1951, с. 5–6]. Дослідник припускав, що кремація небіжчиків здійснювалася на місці поховання. Як перша посудина-урна, так і друга належали до празького типу.

На винятковість ритуалу поховання в Ужгороді свого часу вказала І. Русанова, що стало підставою для повторного перегляду документації і обстеження місцевості [Русанова, 1976, с. 42]. Виявилось, що тут також існувало давньослов'янське поселення, на якому Ф. Потушняк помилково визначив розвали печей-кам'янок як кам'яні вимостки, а дерев'яні вуглики й обпалену глину – як рештки вогнища. Насправді ж, тут може йтися про окремі урнові поховання, розташовані серед жител. Аналогії відомі з Корчака і Тетерівки на Житомирщині [Русанова, 1976, с. 42]. Таке тлумачення “винятковості” ритуалу поховання в Ужгороді цілком прийнятне. Вірогідно, цей факт не випадковий і, ймовірно, свідчить про зв'язки з місцевістю, звідки нові поселенці-слов'яни з'явилися на території сучасного міста.

Чимало урнових тілопальних поховань відкрито у Словаччині на слов'яно-аварських могильниках. Так, наприклад, на одному з найбільших і найраніших у Девінській Новей Весі із 875 могил 27 було урнових, тілопальних. Я. Ейснер вважав, що ці поховання належать давнім слов'янам, датувавши могильник 625–800 р. [Eisner, 1952, s. 382–384]. На могильнику в Бешеневі було відкрито 9 урн зі спаленими людськими кістками. Урнами служив ліпний посуд, а також кераміка, виготовлена на легкому гончарному крузі, яку Л. Красковська датувала в межах VII–VIII ст. [Kraskovska, 1952, s. 441–447].

На території Східної Словаччини одне тілопальне поховання з розміщенням останків від кремації в урні засвідчено на слов'яно-аварському могильнику у Всехсватих [Pastor, 1961, s. 376–377]. Група поховань із тілопальним ритуалом типу “полів поховань” сьогодні відома і на Загорській низовині (Західна Словаччина), де вони зафіксовані в таких пунктах: Талош, Заводи, Висока при Мораві, Бурані-Опатовце, Ступава [Kraskovska, 1956, s. 163–165; Kraskovska, 1947–1948, s. 116–119].

В Угорщині окремі поховання з тілоспаленням відомі із с. Нодьпали і м. Кестхей. У Нодьпали недалеко від поховання з тілоспаленням IX ст. розташовувалася поховальна ямка з розсипаним попелом [Müller, 1978, s. 31–46]. Аналогічні захоронення зафіксовано в м. Кестхей (Кестхей-Вароши теметю), де були урнові поховання з тілоспаленням [Lipp, 1884, s. 56–57]. А. Шош досліджувала аваро-слов'янський біритуальний могильник VI–IX ст. у Покасепетк, розташований у долині р. Зала. Розглядаючи поховання в урнах, вона вважала, що їх треба

пов'язувати з однією із груп слов'янського населення, яке прийшло у другій половині VIII чи на рубежі VIII–IX ст. із басейну Морави [Cs. Sós, Salamon, 1995, s. 78].

Інший тип – безурнові (ямкові), для яких притаманне розміщення залишків у невеликих ямках глибиною 0,25–0,6 м. Могильники лише з таким ритуалом у Тисо-Дунайському басейні поки невідомі. Сьогодні виявлено лише окремі поховання такого ритуалу, переважно на слов'яно-аварських могильниках. Вони, як вважають дослідники, – це тільки відголоски традиційного давньослов'янського обряду поховання. Так, наприклад, Я. Пастор на слов'яно-аварському могильнику у Всехватих (Східна Словаччина) виявив п'ять ямкових поховань, залишки тілоспалення яких були поміщені в ямки на глибину від 0,4 до 1 м [Pastor, 1961, s. 376].

За винятком Кошицького басейну, де у VIII – на початку IX ст. існували поховання з тілопокладенням, на інших некрополях Східної Словаччини ритуал тілоспалення доживає до X–XI ст. [Симонова, 2008, с. 13]. Інший тип розміщення останків від кремації тілопальних безкурганних поховань – ямково-урнові. Вони нічим не відрізняються від описаних, проте окремі здійснено двома варіантами розміщення останків від кремації: в ямках та урнах.

Друга велика група поховальних пам'яток репрезентована курганными могильниками з тілоспаленням. Земляні насипи здебільша однорідні, зверху задерновані, насипи великих розмірів мають по кілька земляних прошарків залежно від місцевості, на якій лежить та чи та частина підшови кургану. Для спорудження останнього, як правило, обирали підвищені місця, береги річок, потічків, схили плато. Некрополі різні за величиною займали в середньому площу від 1 до 5 га, на якій могли розташовуватися від 20 до 90 курганів. Наприклад, могильник у Краловському Холмці (Східна Словаччина). Як правило, форма курганів – округла, куполоподібна, але майже на кожному могильнику попадається один–три овальної. Насипи на одному й тому ж некрополі мають різну висоту та діаметр, у середньому їхні розміри від 0,2–0,3 до 2,5 м, діаметром від 3–8 до 15–18 м. Зафіксовано окремі кургани, наприклад, у Нушфалеу (Трансільванія) діаметром 20–30 м, висотою 5–8 м [Комша, 1978, с. 96].

Крім глини, для спорудження курганів інколи використовували пісок, останній, як правило, чередували з глиною. Відомі також випадки, коли для їх цілого спорудження або окремих частин використовували камені як кепіди. На території Східної Словаччини “кам'яні конструкції” відкрито на могильнику у Краловському Холмці і Стреді-над-Бодрогом. Так, у кургані № 3 на Краловсько-Холмецькому могильнику була споруджена кам'яна стіна завдовжки 6,25 м, завширшки 0,75 м. Камені в насипі викладено безсистемно, а частина їх лежала на поверхні кургану [Budinsky-Krička, 1958, s. 146]. Біля них перебували розсипані кальциновані кістки. У кургані № 5 із кам'яних плиток споруджено щось подібне до кам'яної скриньки, де була купка спалених людських кісток [Budinsky-Krička, 1958, s. 144, 152, 155]. Аналогічна ситуація зафіксована на могильнику у Стреді-над-Бодрогом. Тут на поверхні курганного насипу лежали камені, які утворили неправильне коло діаметром близько 2,75 м [Neustupny, 1958, s. 206–208]. У кургані № 2 каменями обкладено купку спалених людських кісток, що лежали на давньому горизонті. Камені зафіксовано в кургані № 1 у Сомешені біля м. Клуж (Трансільванія). Тут на глибині 0,3 м у самому насипі кургану викладено коло з каменів діаметром 1,5 м. Вони були обпалені, що, ймовірно, свідчить про розпалювання ритуального вогню [Макря, 1958, с. 368–369].

Залежно від місця і способу розміщення останків від кремації під земляним насипом у курганному тілопальному обряді можна виділити такі варіанти: а) урновий; б) ямковий; в) на давньому горизонті; г) у дерев'яних домовинах і помостах. Як встановлено численними дослідженнями, в окремих курганах простежено й поєднання ритуалу двох або трьох варіантів. Це дає право говорити про підваріанти кожного з них.

Для урнового варіанта характерне розміщення очищених від залишків вогнища кальцинованих кісток у посудину-урну з подальшим її розташуванням на давньому горизонті підкурганної площі. Поховань із таким способом засвідчено поки мало. Наприклад, у Верхньому Потиссі їх відкриття належить Т. Легоцькому на Краловсько-Холмецькому могильнику і Й. Янковичу – на некрополі в Червеневі [Lehoczky, 1894, s. 278–279; Jankovich,

1942, s. 72–73]. Урнові поховання відомі також на могильнику у Скалиці в захороненнях № 1, 2 кургану 17 та поховання № 2 кургану 20 [Budinsky-Krička, 1959, s. 11]. Окремі урнові поховання відкрито на могильниках у Гбеліх, Брезолупех, Великих Гостіях [Eisner, 1947, s. 121; Budinsky-Krička, 1935, s. 359–360; Pogubsky, 1967, s. 27–29]. На останньому з шести розкопаних курганів тільки в одному було тілопальне поховання, останки якого розміщувалися в урні. Урнові поховання зафіксовано також на могильнику в Сомешені (Трансільванія). Так, наприклад, курган № 1 містив чотири поховання в урнах і два на пригоршнях (купках) [Макря, 1958, с. 369].

Урновий варіант поховання, як зазначено вище, передбачав їхнє розміщення на давньому горизонті. Але під час розкопок некрополів з урновим ритуалом поховання засвідчено ще й інші способи їх розміщення на підкурганній площі, що дає право говорити ще й про підваріанти. Перший – урни з прахом поміщені на дерев'яних підмостках (некрополь у Сомешені), трапляються вони і в Задунав'ї (Залавар) [Макря, 1958, с. 370; Feher, 1954, s. 201]. Другий – поховання, у яких урни з прахом заривали в раніше насипані кургани (могильник у Сомешені).

Для ямкового варіанту притаманне те, що спалені кістки, очищені від вогнища, поміщали в ямки, вириті на давньому горизонті підкурганної площі. Середні розміри ямок становили 0,4 м у діаметрі, 0,2–0,3 м глибини. Прикладом може служити курган № 4 на Краловсько-Холмецькому могильнику у Східній Словаччині [Budinsky-Krička, 1958, s. 151–154]. Ямковий варіант тілопального ритуалу має ще свій ямково-горизонтний підваріант. Для нього характерне розміщення залишків тілоспалення не тільки в ямках, а й розсіяне на давньому горизонті або зібране у невеликі пригоршні. Цей підваріант засвідчено в курганах № 4, 5 на Краловсько-Холмецькому могильнику, в кургані № 10 (пох. № 1) на Скалицькому могильнику [Budinsky-Krička, 1958, s. 150–155; Budinsky-Krička, 1959, s. 11].

Поховання на давньому горизонті характеризується перенесенням останків від кремації на місце, над яким робили курганний насип. Їх переносили або в очищеному вигляді, або разом із залишками вогнища. Засвідчено випадки перенесення вогнища в гарячому стані, що засвідчують сліди слабкого обпалення ґрунту на підкурганній площі.

Залежно від способу розміщення останків від кремації під курганним насипом можна виділити такі варіанти: перший – розсіяний, коли перепалені кістки і попіл розкидали на підкурганній площі (від 2 до 6 м²). Такий спосіб зафіксовано на двох курганах у Червеньові, на двох – у Зняцеві, на двох – у Краловському Холмці, в десяти – в Топольовці, в окремих – на могильниках у Краснянах, Брезолупех [Пеняк, 1963, с. 76–78; Budinsky-Krička, 1958, s. 149–156; Budinsky-Krička, 1958, s. 163–173; Budinsky-Krička, 1959, s. 11; Budavary, 1938–1939, s. 85–105; Budavary, 1935, s. 355–364]. Другий – поховання на купках характеризуються тим, що в них рештки від кремації у вигляді перебраних кісток зсипали у пригоршні в одному чи кількох місцях підкурганної площі. Цей спосіб поховання зафіксовано у трьох курганах на Зняцівському та кургані № 5 на Червенівському некрополях, на Краловсько-Холмецькому могильнику [Пеняк, 1963, с. 78; Budinsky-Krička, 1958, s. 170–177]. Третій – комбіновані поховання, в яких частину залишків від кремації поміщали в ямки, а частину залишали на пригоршнях. Наприклад, він зафіксований у курганах № 4, 5 на Краловсько-Холмецькому могильнику [Budinsky-Krička, 1958, s. 144, 155].

Наступним варіантом треба вважати ті, у яких рештки тілоспалення розміщали між каменями або у своерідних кам'яних скриньках. Прикладом можуть бути поховання в курганах № 2, 5 на Краловсько-Холмецькому могильнику та в одному з курганів у Стреді-над-Бодрогом, де спалені людські кістки перебували між каменями, що, вірогідно, входили до конструкції кургану [Budinsky-Krička, 1958, s. 155; Neustupny, 1958, s. 206–208].

Ще один тип – курганні поховання з дерев'яними конструкціями. Він зафіксований лише в південно-західній Трансільванії. У ньому виділяються два варіанти: перший – спорудження під курганним насипом прямокутного зруба, у який зсипали спалені людські кістки і ритуальні речі, що їх супроводжували, а потім перекидали дошками або кам'яними плитами. Некрополь із таким способом поховання відкрито в Нушфалеу [Комша, 1959, с. 525–534]. Другий – над

похованнями в неглибоких ямах, виритих у материку, споруджували дерев'яний поміст. У нього ставили урни з прахом, а по краях насипали купки спалених людських кісток із ритуальними речами. Курган із таким способом поховання досліджено в Сомешені [Макря, 1958, с. 369].

Більшість нині відомих давньослов'янських поховальних пам'яток регіону належить іншому способу поховального ритуалу – тілопокладенню. Залежно від поховальної споруди некрополі з тілопокладальним ритуалом поділяються на курганні та ґрунтові (ямні). Для перших визначальне розміщення тіла у витягнутому положенні на спині під земляним насипом. За зовнішнім виглядом і технікою спорудження вони нічим не відрізняються від курганів із тілоспаленням. Різний спосіб розміщення тіла під курганним насипом та деякі деталі поховального обряду дозволяють виділити кілька варіантів: а) тілопокладення на давньому горизонті; б) у ґрунтових ямах; в) у насипі.

Для тілопокладення на давньому горизонті властиве поховання у витягнутому положенні на спині. Над померлим робили глиняний насип, як правило, округлої форми. Такий обряд поховання засвідчено на некрополі у Скалиці, де розкопано чотири поховання [Budinsky-Krička, 1959, s. 12]. Аналогічні відкрито на могильниках у Брезолупех (чотири), Єрихові (два), Великих Гостях [Budavary, 1935, s. 355–356; Porubsky, 1955, s. 222–227].

Наступний варіант – тілопокладення в ямах, що передбачав поховання в яму, вириту під курганним насипом. За формою вони прямокутної, інколи коритоподібної форми. Довжина перших коливалася від 1,7 до 2,8 м, ширина – від 0,6 до 1,7 м, глибина – від 0,25 до 1,3 м. Долівки ям іноді могли підстелювати дошками або з трьох сторін обкладати жердинами (брусами). Приклад описаного – Скалицький некрополь, на якому виявлено 43 ямних поховання з тілопокладенням під курганним насипом [Budinsky-Krička, 1959, s. 12]. Ще один варіант – тілопокладення в курганному насипі, при якому поховання здійснювалося вище давнього горизонту, тобто в насипі. Такий спосіб зафіксовано на Скалицькому могильнику [Budinsky-Krička, 1959, s. 12].

Друга велика група некрополів із тілопокладальним ритуалом – це ґрунтові, для яких характерне поховання в ямах, виритих у землі. Вони здебільша мають прямокутну форму, їх розміри коливаються від 1,7 до 2,1 м довжини і від 0,6 до 1,1 м ширини. Найбільше ям зафіксовано з прямими вертикальними стінками, рідше – зі стінками, звуженими до дна. Їхня глибина коливається від 0,35 до 1,8 м. Трапляються ями зі східцями. Деякі мали дерев'яні конструкції, що дає підставу у ґрунтових могильниках із тілопокладенням виділити кілька варіантів: а) поховання у ґрунтових ямах; б) поховання в ямах із дерев'яним перекриттям; в) поховання з кілковою оббивкою стін ями; г) поховання без кілкової оббивки ям або в дощатих домовинах.

Поховання у простих ґрунтових ямах – найбільш поширений варіант, коли небіжчики лежать у ямах на спині з витягнутими на стегнах руками. Орієнтація – головою на захід. Поховання в ямах із дерев'яним перекриттям відрізняється від попереднього варіанту тим, що небіжчик перебуває під дощатим перекриттям. Для поховань із кілковою конструкцією могильних ям притаманне те, що дошки або бруски притискали до стінок за допомогою кілків. Ще один варіант – поховання в дощатих домовинах без колової конструкції стін. Вони здійснювалися в ямах, обшитих дошками, що нагадували дощаті домовини. Інколи, як свідчать знахідки, дошки скріплювали залізними цвяхами або скобами.

Некрополі з тілопокладенням у ямах найчисленніші. Ймовірно, вони стали перехідним етапом до християнських поховань у дерев'яних домовинах. Найбільше їх досліджено на теренах Західної, Центральної і Східної Словаччини. На них поховано по кілька сотень небіжчиків. Так, наприклад, на могильнику в Голіарех відкрито 788 поховань, у Нових Замкох – 514, Штурові – 280, Загорській Бистриці – 254, Девінскей Новей Веси – 875, Радванінад-Дунаєм – 139 [Тоčík, 1970, s. 102; Čilinska, 1966, s. 78; Kraskovska, 1952, s. 94; Eisner, 1952, s. 384; Čilinska, 1970, s. 57–62; Тоčík, 1963, s. 73–75; Kabat, 1955, s. 68–70].

До рідкісних слов'янських поховань з особливим ритуалом належать могили в сидячому положенні та поховання з конем. Перші сьогодні відомі як в курганных, так і ґрунтових могильниках. Ще в 1898 р. сидяче положення небіжчика засвідчив Т. Легоцький на курганному тілопальному могильнику у Краловському Холмці [Lehoczky, 1912, s. 78]. Аналогічні стали відомі на давньослов'янських і киево-руських могильниках. Наприклад, їх виявлено на киево-руських могильниках Дніпровського Лівобережжя, а також під час розкопок Шестовицької курганної групи [Спицын, 1899, с. 43–44]. У кургані № 42 жінка була похована в сидячому, а чоловік у лежачому положенні на спині, в № 78 жінка – в сидячому положенні, в № 110 жінка і чоловік – в сидячому положенні [Бліфельд, 1977, с. 75, 138–139, 160–162].

Сидячі поховання зафіксовано на слов'яно-аварському могильнику в Девінській Новій Весі, де вони перебували у ґрунтових ямах [Eisner, 1952, s. 240–241]. На могильнику в Радвані-над-Дунаєм З. Чілінська виявила в чотирьох могилах поховання у скорченому і два в сидячому положенні [Čilinska, 1970, s. 57–62].

Поховання дружинника з конем теж належить до нечисленних. Як правило, такі розміщали в ямах розмірами 3,4×2,8×0,7 м або 3,1×1,7×2,35 м з оберненою орієнтацією. Але трапляються поховання, коли дружинник і кінь орієнтовані головою на північ або на північний захід. Шість таких, наприклад, виявлено в Шалі ІІ (Західна Словаччина) [Čilinska, 1973, s. 527–538]. У Східній Словаччині їх зафіксовано в Барці (два) та Гранічней при Горнаді (23) [Kabat, 1955, s. 608]. Найбільшу кількість поховань дружинника з конем засвідчено в Південно-Західній Словаччині у Голіарех і Штурові, де дружинники і скелети коней були орієнтовані головою на захід та північний захід [Тошк, 1970, s. 103].

Отже, проведений аналіз поховального ритуалу давніх слов'ян Тисо-Дунайського басейну дозволяє підвести певні підсумки: по-перше, слов'яни розробили регламентовану систему ритуальних дій, пов'язаних зі смертю, похованням померлого члена сім'ї, общини; по-друге, в часи розселення в Тисо-Дунайському басейні вони принесли свій традиційний ритуал поховання; по-третє, під впливом поховального ритуалу нових сусідів і християнської релігії відбувся перехід від тілопального до тілопокладального ритуалу.

ЛІТЕРАТУРА

- Бернякович К. В.* (1957). Древнеславянские памятники Закарпатской области // *SlA*. – 2. – S. 435–455.
- Бліфельд Д.* (1977). Давньоруські пам'ятки Шестовиці. – Київ. – 162 с.
- Комша М.* (1959). Курганний могильник с трупосожжением в Нушфалеу // *Dacia*. – III. – С. 525–534.
- Комша М.* (1978). Восточные элементы в погребальном обряде курганных могильников у с. Нушфалеу и Сомешени // *Древняя Русь и славяне*. – Москва. – С. 96–100.
- Літопис Руський.* (1989). За Іпатським списком. Переклад Л. Махновця. – Київ. – XVI. – 591 с.
- Макря М.* (1958). Славянський могильник в Сомешени // *Dacia*. – II. – S. 351–370.
- Нидерле Л.* (1924). Быт и культура древних славян. – Прага. – 285 с.
- Пеняк С. І.* (1963). Деякі наслідки дослідження давньослов'янського могильника в районі сіл Червене-Зняцєве Мукачівського району Закарпатської області // *Тези доп. та повідомлень УжДУ*. – Ужгород. – С. 76–78.
- Потушняк Ф. М.* Археологічні знахідки в Ужгороді // *Фонди Закарпатського краєзнавчого музею*. Архівна група. – С. 5–6.
- Потушняк Ф. М.* (1951). Звіт про розкопки могильника в м. Ужгороді в 1951 році // *Архів Фондів Закарпатського краєзнавчого музею*. – № 2101. – С. 1–5.
- Русанова І. П.* (1976). Славянские древности VI–VII вв. – Москва. – 215 с.
- Рыбаков Б. А.* (1949). Древности Чернигова // *МИА*. – № 11. – С. 7–93.
- Симонова Е. Н.* (2008). Материальная культура славянского населения Северо-Восточной Венгрии VII–XI веков (по керамическим материалам). – Москва. – 223 с.
- Спицын А. А.* (1899). Расселение древнерусских племен по археологическим данным // *ЖМНП*. – № 8. – С. 301–340.
- Bialekova D.* (1962). Nové včasnolovanské nálezy z juhozápadneho Slovenska // *SlA*. – X. – 1. – S. 97–148.

- Béres J. (1958). Vyskum slovanského mohylnika v Kralovskom Chlmci // *Nové obzory*. – 20. – S. 185–202.
- Borkovský I.* (1939). Nejstarší slovanska keramika ze středních Čech // *PA*. – XXXI. – S. 97–108.
- Budavary V.* (1938–1939). Staroslovanske mohyly v Krasnanoch pri Varine, okr. Žilina // *Sbornik Muz. Slov. Spoloč. Turčiansky Sv. Martin*. – XXXII–XXXIII. – S. 85–105.
- Budavary V.* (1955). Slovanske popolnicove pole z doby predhradištnej vo Vyčapoch-Opatovciach, okr. Nitra // *Historika Slovaca*. – V. – S. 135–144.
- Budinsky-Krička V.* (1935). Vyskum staroslovanských mohyl v Brezolupech a v Jerichove // *Slovník Matice Slovenskej*. – XIII. – S. 359–360.
- Budinsky-Krička V.* (1947). Slovanske popolnicove pole z doby predhradistnej vo Vyčapoch-Opatovciach, okres Nitra // *Historika Slovaca*. – V. – S. 135–144.
- Budinsky-Krička V.* (1958). Slovanske mohyly na východnom Slovensku // *SlA*. – VI. – 1. – S. 138–187.
- Budinsky-Krička V.* (1959). Slovanske mohyly v Skalici. – Bratislava. – 211 s.
- Chropovský B.* (1959). Slovanské hrnčiarске peče v Nitre // *AR*. – XI. – S. 818–825.
- Chropovský B.* (1957). Slovanské pohrebisko z 9. st. vo Velkom Grobe // *SlA*. – V. – 1. – S. 174–239.
- Chropovský B.* (1962). Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke // *SlA*. – X. – 1. – S. 175–240.
- Cs. Sós A.* (1958). Das frühawarenzeitliche Gräberfeld von Oroszlány // *Folia archaeologica*. – 10. – S. 105–124.
- Cs. Sós A., Salamon A.* (1995). Cemeteries of the Early Middle Ages (6 th–9 th A.D.) at Pókaszeptek. – Budapest. – 223 s.
- Eisner J.* (1947). Slovensko v dobe hradištnej // *Slovenske dejini*. – I. – Bratislava. – S. 110–121.
- Eisner J.* (1952). Devinska Nova Ves. – Bratislava. – 416 s. + 120 s. priloha, mapy.
- Jankovitch J.* (1942). A munkacsy muzeum ásatasai a cseh megszállás alatt // *Hajnal*. – S. 72–73.
- Kabat J.* (1955). Avarsko-slovanské pohrebište v Barci u Košic // *AR*. – VII. – 5. – S. 68–70.
- Kostrzewski J.* (1947). Kultura prapolska. – Poznan. – 606 s.
- Kral J.* (1955). Slovanský mohylník ve Vysočanech na Dyji // *AR*. – VII. – S. 342–348.
- Kraskovska L.* (1947–1948). Staroslovanske popolnicove pohrebište na Borove pri Moravskom Sv. Jane // *PA*. – XLIII. – S. 116–119.
- Kraskovska L.* (1952). Vyskum v Bešenove // *SlA*. – VI. – 2. – S. 441–447.
- Kraskovska L.* (1956). Slovanské pohrebište pri Devinskom Jazere // *AR*. – VIII. – S. 684–685.
- Kraskovska L.* (1972). Slovansko-avarske pohrebisko pri Zahorskej Bistrici. – Bratislava. – 166 s.
- Kraskovska L.* (1956). Slovanské popolnicové pohrebisko v Stupave // *SlA*. – IV. – 1. – S. 163–167.
- Kraskovska L.* (1960). Avarsko-slovanské pohrebisko v Bernolákove na Slovensku // *AR*. – XII. – S. 366–369.
- Kraskovska L.* (1962). Pohrebisko v Bernolákove // *SlA*. – X. – 2. – S. 425–476.
- Kraskovska L.* (1963). Slovanské pohrebisko v Devine (Staré vinohrady) // *SlA*. – XI. – 2. – S. 391–406.
- László Gy.* (1938). Emlékkönyv Szent István király halálának kilenzasadik évfordulójau. – III. – Budapest. – S. 529–537.
- Lehoczky T.* (1894). A királyhalmeczy sirhalmokről // *Archeologia Értesítő*. – XIV. – S. 278–279.
- Lehoczky T.* (1912). Adatok hazánk archeologiajához különös tekintettel Beregmegyere és környékere. – T. II. – Munkacs. – 237 s.
- Lipp W.* (1884). A keszthelyi sirmezök // *A MTA ArchBizotKiadványai*. – IV. – Budapest. – S. 51–59.
- Müller R.* (1978). IX századi sírok Nagypálból // *Zalai Gyűjtemény*. – Zalaegerszeg. – 8. – S. 31–46.
- Neustupný J.* (1958). Slovanské mohyly u Stredy nad Bodrogom // *SlA*. – VI. – 1. – S. 206–208.
- Niederle L.* (1930). Příspěvky k vyvoji byzantských šperků ze IV–X století. – Praha. – 154 s.
- Pastor J.* (1961). Pohrebisko vo Vsechsvatych // *AR*. – XIII. – S. 376–377.
- Pastor J.* (1971). Kostrove pohrebisko v Hranicnej pri Hornade // *Vychodoslovensky pravek*. – 2. – S. 78–94.
- Porubský J.* (1955). Slovanský mohylník vo Velkých Hostiach, okr. Banovce nad Bebravou // *SlA*. – III. – S. 222–234.
- Porubský J.* (1967). Vyskum na žiarovom pohrebište zo staršej doby železnej a na slovanskom mohylníky vo Vel. Hostiach // *AR*. – XIX. – S. 27–29.
- Točík A.* (1963). Pohrebisko a sídlisko z doby avarskej ríše v Prši // *SlA*. – XI. – 1. – S. 121–198.
- Točík A.* (1968). Slawisch-awarisches Gräberfeld in Šturovo. – Bratislava. – 130 s.

- Točík A. (1968). Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. – Bratislava. – 208 s.
- Točík A. (1970). Pohrebny ritus na včasnosedovekych pohrebiskach v Holiaroch a Šturove // SIA. – XVIII. – 1. – S. 29–56.
- Szóke B.M. (1994). Karoling-kori szolgalónépi temetkezések Mosaburg / Zalavár vonzáskörzetében. Garabonc-Ófalú I–II // Zalai Múzeum. – Zalaegerszeg. – 5. – S. 251–317.
- Čilinska Z. (1963). Slovansko-avarské pohrebisko v Žitavskej Töni // SIA. – XI. – 1. – S. 87–120.
- Čilinska Z. (1966). Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nove Zamky. – Bratislava. – 327 s.
- Čilinska Z. (1973). Dva předvelkomoravske pohrebiska v Šali, okres Galanta // AR. – XXV. – 5. – S. 527–538.

REFERENCES

- Bernjakovich, K. V. (1957). Drevneslavjanskije pamjatniki Zakarpatskoj oblasti. *Slovenská archeológia, Nitra*, 2, 435–455 (in Russian).
- Blifeld, D. (1977). *Davnoruski pam'iatky Shestovytsi*. Kyiv, 162 pp. (in Ukrainian).
- Komsha, M. (1959). Kurgannyj mogil'nik s truposozhzheniem v Nushfaleu. *Dacia*, III, 525–534 (in Russian).
- Komsha, M. (1978). Vostochnye jelementy v pogrebal'nom obrjade kurgannyh mogil'nikov u s. Nushfaleu i Somesheni. *Drevnjaja Rus' i slavjane*, Moskva, 96–100 (in Russian).
- Litopys Ruskyi. (1989). Za Ipatskym spyskom, XVI. (L. Makhnovtsia, Trans.). Kyiv, 591 pp. (in Ukrainian).
- Makrja, M. (1958). Slavjanskij mogil'nik v Somesheni. *Dacia*, II, 351–370 (in Russian).
- Niderle, L. (1924). *Byt i kul'tura drevnih slavjan*. Praga, 285 pp. (in Russian).
- Peniak, S. I. (1963). Deiaki naslidky doslidzhennia drevnoslov'ianskoho mohyl'nyka v raioni sil Cherveneve-Zniatseve Mukachivskoho raionu Zakarpatskoj oblasti. *Tezy dopovidei ta povidomlen UzhDU, Uzhhorod*, 76–78 (in Ukrainian).
- Potushniak, F. M. *Arkheolohichni znakhidky v Uzhhorodi. Fondy Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu. Arkhivna hrupa*, 5–6 (in Ukrainian).
- Potushniak, F. M. (1951). *Zvit pro rozkopky mohyl'nyka v m. Uzhhorodi v 1951 rotsi. Arkhiv Fondiv Zakarpatskoho kraieznavchoho muzeiu*. № 2101, 1–5 (in Ukrainian).
- Rusanova, I. P. (1976). *Slavjanskije drevnosti VI–VII vv.* Moskva, 215 pp. (in Russian).
- Rybakov, B. A. (1949). Drevnosti Chernigova. *Materialy i issledovanija po arheologii USSR*, 11, 7–93 (in Russian).
- Simonova, E. N. (2008). *Material'naja kul'tura slavjanskogo naselenija Severo-Vostochnoj Vengrii VII–XI vekov (po keramicheskim materialam)*. Moskva, 223 pp. (in Russian).
- Spicyn, A. A. (1899). Rasselenie drevnerusskikh plemen po arheologicheskim dannym. *Zhurnal Ministerstva Narodnoho Prosveshhenija*, 8, 301–340 (in Russian).
- Bialekova, D. (1962). Nové včasnosedovské nálezy z juhozápadneho Slovenska. *Slovenská archeológia, X(1), Nitra*, 97–148 (in Slovenian).
- Béres, J. (1958). Vyskum slovanského mohyl'nyka v Kralovskom Chlmci. *Nové obzory*, 20, 185–202 (in Slovenian).
- Borkovsky, I. (1939). Nejstarši slovanska keramika ze střednich Čech. *Památky archeologické, XXXI*, Praha, 97–108 (in Czech).
- Budavary, V. (1938–1939). Staroslovanske mohyly v Krasnanoch pri Varine, okr. Žilina. *Sbornik Muz. Slov. Spoloč. Turčiansky Sv. Martin, XXXII–XXXIII*, 85–105 (in Slovenian).
- Budavary, V. (1955). Slovanske popolnicove pole z doby predhradištnej vo Vyčapoch-Opatovciach, okr. Nitra. *Historika Slovaca*, V, 135–144 (in Slovenian).
- Budinsky-Krička, V. (1935). Vyskum staroslovanskyh mohyl' v Brezolupech a v Jerichove. *Slovník Matice Slovenskej, XIII*, 359–360 (in Slovenian).
- Budinsky-Krička, V. (1947). Slovanske popolnicove pole z doby predhradištnej vo Vyčapoch-Opatovciach, okres Nitra. *Historika Slovaca*, V, 135–144 (in Slovenian).
- Budinsky-Krička, V. (1958). Slovanske mohyly na východnom Slovensku. *Slovenská archeológia, VI(1)*, Nitra, 138–187 (in Slovenian).

- Budinsky-Krička, V. (1959). *Slovanske mohyly v Skalici*. Bratislava, 211 pp. (in Slovenian).
- Chropovsky, B. (1959). Slovanské hrnčiarске peče v Nitre. *Archeologické rozhledy, XI*. Praha, 818–825 (in Slovenian).
- Chropovsky, B. (1957). Slovanské pohrebisko z 9. st. vo Velkom Grobe. *Slovenská archeológia, V(1)*. Nitra, 174–239 (in Slovenian).
- Chropovsky, B. (1962). Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke. *Slovenská archeológia, X(1)*. Nitra, 175–240 (in Slovenian).
- Cs. Sós, A. (1958). Das frühawarenzeitliche Gräberfeld von Oroszlány. *Folia archeologica, 10*, 105–124 (in German).
- Cs. Sós, A., & Salamon, A. (1995). *Cemeteries of the Early Middle Ages (6 th–9 th A.D.) at Pókaszeptk*. Budapest, 223 pp.
- Eisner, J. (1947). Slovensko v dobe hradištnej. *Slovenske dejini, I*. Bratislava, 110–121 (in Slovenian).
- Eisner, J. (1952). *Devinska Nova Ves*. Bratislava, 416 pp. + 120 pp. priloha, mapy (in Slovenian).
- Jankovich, J. (1942). A munkacsy muzeum ásatasai a cseh megszállás alatt. *Hajnal, 72–73* (in Hungarian).
- Kabat, J. (1955). Avarsko-slovanské pohrebište v Barci u Košic. *Archeologické rozhledy, VII(5)*. Praha, 68–70 (in Slovenian).
- Kostrzewski, J. (1947). *Kultura prapolska*. Poznan, 606 pp. (in Polish).
- Kral, J. (1955). Slovanský mohylník ve Vysočanech na Dyji. *Archeologické rozhledy, VII*. Praha, 342–348 (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1947–1948). Staroslovanske popolnicove pohrebište na Borove pri Moravskom Sv. Jane. *Památky archeologické, XLIII*. Praha, 116–119 (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1952). Vyskum v Bešenove. *Slovenská archeológia, VI(2)*. Nitra, 441–447 (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1956). Slovanské pohrebište pri Devinskom Jazere. *Archeologické rozhledy, VIII*. Praha, 684–685 (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1972). *Slovansko-avarske pohrebisko pri Zahorskej Bistrici*. Bratislava, 166 pp. (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1956). Slovanské popolnicové pohrebisko v Stupave. *Slovenská archeológia, IV(1)*. Nitra, 163–167 (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1960). Avarsko-slovanské pohrebisko v Bernolákove na Slovensku. *Archeologické rozhledy, XII*. Praha, 366–369 (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1962). Pohrebisko v Bernolákove. *Slovenská archeológia, X(2)*. Nitra, 425–476 (in Slovenian).
- Kraskovska, L. (1963). Slovanské pohrebisko v Devine (Staré vinohrady). *Slovenská archeológia, XI(2)*. Nitra, 391–406 (in Slovenian).
- László, Gy. (1938). *Emlekkönyv Szent István király halálának kilenzazadik evfordulójau, III*. Budapest, 529–537 (in Hungarian).
- Lehoczky, T. (1894). A királyhelmeccy sirhalmokröl. *Archeologia Értesítő, XIV*, 278–279 (in Hungarian).
- Lehoczky, T. (1912). *Adatok hazánk archeologiajához különös tekintettel Beregmegyere és környekere, II*. Munkacs, 237 pp. (in Hungarian).
- Lipp, W. (1884). A keszthelyi sirmezök. *A MTA ArchBizotKiadványai, IV*. Budapest, 51–59 (in Hungarian).
- Müller, R. (1978). IX századi sirok Nagypálból. *Zalai Gyűjtemeny, 8*. Zalaegerszeg, 31–46 (in Hungarian).
- Neustupny, J. (1958). Slovanské mohyly u Stredy nad Bodrogom. *Slovenská archeológia, VI(1)*. Nitra, 206–208 (in Slovenian).
- Niederle, L. (1930). *Příspěvky k vyvoji byzantských šperků ze IV–X století*. Praha, 154 pp. (in Czech).
- Pastor, J. (1961). Pohrebisko vo Vsechsvatych. *Archeologické rozhledy, XIII*. Praha, 376–377 (in Slovenian).
- Pastor, J. (1971). Kostrove pohrebisko v Hraničnej pri Hornade. *Vychodoslovensky pravek, 2*, 78–94 (in Slovenian).
- Porubsky, J. (1955). Slovanský mohylník vo Velkých Hostiach, okr. Banovce nad Bebravou. *Slovenská archeológia, III*. Nitra, 222–234 (in Slovenian).

- Porubsky, J. (1967). Vyskum na žiarovom pohrebište zo staršej doby železnej a na slovanskom mohylniky vo Vel. Hostiach. *Archeologické rozhledy, XIX*. Praha, 27–29 (in Slovenian).
- Točik, A. (1963). Pohrebisko a sidlisko z doby avarskej riše v Prši. *Slovenská archeológia, XI(1)*. Nitra, 121–198 (in Slovenian).
- Točik, A. (1968). *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Šturovo*. Bratislava, 130 pp. (in German).
- Točik, A. (1968). *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare*. Bratislava, 208 pp. (in German).
- Točik, A. (1970). Pohrebny ritus na včasnosedovekych pohrebiskach v Holiaroch a Šturove. *Slovenská archeológia, XVIII(1)*. Nitra, 29–56 (in Slovenian).
- Szőke, B. M. (1994). Karoling-kori szolgálonépi temetkezések Mosaburg. Zalavár vonzáskörzetében. Garabonc-Ófalú I–II. *Zalai Múzeum, 5*. Zalaegerszeg, 251–317 (in Hungarian).
- Čilinska, Z. (1963). Slovansko-avarské pohrebisko v Žitavskej Tōni. *Slovenská archeológia, XI(1)*. Nitra, 87–120 (in Slovenian).
- Čilinska, Z. (1966). *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nove Zamky*. Bratislava, 327 pp. (in German).
- Čilinska, Z. (1973). Dva předvelkomoravske pohrebiska v Šali, okres Galanta. *Archeologické rozhledy, XXV(5)*. Praha, 527–538 (in Slovenian).

*Стаття: надійшла до редакції 13.08.2018
прийнята до друку 16.10.2018*

BURIAL ARTEFACTS AND FUNERAL RITUAL OF ANCIENT SLAVS IN THE TYSA-DANUBE BASIN

Pavlo PENYAK

*Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Universitetska St., 21, 88000, Uzhhorod, Ukraine,
e-mail: penyakps@gmail.com*

The paper is devoted to the burial artefacts and funeral ritual of ancient Slavs in the basin of the Tysa and Danube. This was a whole set of actions related to the tribute to ancestors and care of them in the afterlife. It included a traditional ritual from the biological death of a decedent till its burial in a tomb as well as ritual acts performed afterwards in memoriam of the decedent.

As follows from archeological sources, by the middle of the first millennium A.D. Slavs had formed a traditional burial ritual with the body being burned. This ritual underwent considerable changes due to the Slav expansion to the Balkans and Central Europe. Due to the cultural basis of the newly inhabited territories and the burial ritual of the local population, the traditional Slavic ritual was losing old details and acquiring new ones, resulting in a transition from cremation to inhumation.

Traditional body-burning burial rite can be barrowless (ground-based) or barrow-type. Barrowless burials with body burning in the Tysa-Danube basin are studied rather narrowly, with only a minimal amount of them being known. Their characteristic feature was that after the cremation the relics in the form of calcinated bones were left in shallow pits or in clay urns without any external sings.

Depending on the place of the cremation relics being left, the barrowless cremation burials are divided into urn-type and urnless (pit-type). The first were characterised by the post-cremation relics being placed in clay urns or in their bottom parts. Urnless burials were ended up by placement of the post-cremation relics in small pits with the depth of 0,25 to 0,6 m.

Another large group of burial artefacts is represented by barrow-type burial mounds with body burning. They were different in size, occupying on the average the area from 1 to 5 ha where from 20 to 90 barrows could be located. Depending on the place and way of the post-cremation relics being placed under the mound, the following variations are distinguished: urn-type, pit-type, long horizon-type, and wooden coffin-type.

The majority of the known burial artefacts in the Tysa-Danube basin belong to the inhumation type. Depending on the character of the burial structure, the inhumation rite burial grounds are divided into barrow-type and ground-type (hole-type). Burials of the first type were characterised by placing the decedent's body in an outstretched position on the back under a ground mound.

The second large group of necropoles are ground-type, ending up in the decedent's body being placed in holes that had been dug in the ground. In most cases they are of rectangular shape with sizes ranging from 1,7 to 2,1 m (length) and 0,6 to 1,1 m (width).

Key words: ancient Slavs, burial artefacts, funeral ritual, Tysa-Danube basin.